

nvét olvasva érezzük, hogy írója nemcsak kitűnően ismeri tárgyát, de nagyszerűen le is tudja írni.

E regény, amely a klasszikus realizmus hagyományain alapul, úgy érte el ezt a szintet csodálatos eredményt, hogy amikor a parasztrehányok és általában a realista regények alkonyáról beszélünk, mégis nagyot adott.

Aki ismeri Móríczt parasztrehányait, annak kellemes meglepetés ez a könyv. Az olvasó szinte csodálkozva állapítja meg, hogy a léghő és az ábrázolás mennyire hasonlít Móríczt regényeire. Amíg azonban Móríczt forróbb és drámaibb, addig Voranc nyugodt, csendes és higgadt. Móríczt drámaian fojtott léghő helyett, valami alig észrevehető csendes vágyakozás vonul végig a regényen; vágyakozás a szebb élet után. Ez a vágyakozás azonban reménytelen marad. Az élet kemény rendje kíméletlenül lerombolja az illúziókat.

A regénynek kétségtelenül vannak gyenge oldalai is. Így pl. a cselekmény sokszor ugrásszerű folytatása. Egyes alakok észrevétlenül és véletlenül bukkannak fel és tűnnek el. Egyesekről nem is tudjuk meg, amit ténnyen kellene tudni. Az író itt-ott közhelyszerű kommentárokat fűz némely eseményhez, vagy újságíkkyszerűen adja elő őket.

Mindezen hibák azonban csak igen kis helyet foglalnak el ebben a nagy regényben és nem ütnek rá a maguk negatív bélyegét az egész könyvre.

Végezetül nyugodtan megállapíthatjuk, hogy Voranc legjobb regénye (hogy magyar példával éljünk) Móríczt legjobb regényei mellé állítható.

A komoly értékekhez szokott olvasó éppen ezért nem fog csalódní Voranc regényében, annál is inkább, mert a fordító Herceg János költőien szép nyelvezete teljes egészében érezteti velünk az eredeti mű szépségeit.

Dési Ábel

T Ö R T É N E L E M

Egy jelentős mozzanat a szerb-magyar kapcsolatok történetében

Amikor azt tanulmányozzuk, hogy milyen volt népeink történelme a Habsburg-monarchiában a XVIII. században, különösen az ötlík szemünkbe, milyen hatalmas különbség volt Mária Terézia, illetve II. József szerbekkel szemben gyakorolt politikája között. Noha Mária Terézia uralkodása a pravoszláv szerbség erőszakos katolizálását és egyesítését hozta magával, fia, II. József alapján változtatott azon a politikán, melyet addig alkalmaztak a szerbséggel szemben: felhagy az unió erőszakolásával, és ismeretes, vallásfelekezeti türelmet hirdető politikájának szellemében enyhébb, elviselhetőbb rendszert létesít. Ez a gyökeres fordulat érthető lelkesedést váltott ki a szerbeknél: a szerb értelmiségieknek csakhamar valóságos kis tábora alakul s ezek nyíltan kiállnak társadalmi, politikai, kulturális és vallási reformjaik érdekében. Magukat „szerb jozefinistáknak” vagy „racionalistáknak” nevezik s már kezdetben keresztesháborút üzennek a „templomosoknak”, „maradiáknak” és „babonáshítűeknek”, ahogy konzervatív ellenfeleiket nevezték. A szerb jozefinisták nem maradtak meg kicsiny, elszigetelt értelmiségi csoportnak; egész iskolát alakítanak s az rövid idő múltán valóságos mozgalommá növekedik.

Ennek a mozgalomnak az élén az első modern szerb író és népnevelő, Doszitej Obrá-

dovics áll, aki már alkotómunkássága kezdetén új korszakot nyit meg a szerb irodalom és művelődés történetében. Már első művében, a „Haralampijához intézett levelek”-ben, Doszitej sok-sok reménykedéssel övezi II. Józsefet és II. Katalint. Ez a Doszitej Obrádovics részéről megnyilvánuló apoteózis nemcsak annak volt önkénytelen megnyilvánulása, amit ő Ausztriának és Oroszországnak Törökországgal szemben 1781-ben megkötött szövetségétől remélt, hanem egyben mindannak tükröződése is, amit a leigázott balkáni népek vártak az osztrák-orosz szövetségtől: tükröződése volt ez a török rabság alól való felszabadulás reményének. A József és Katalin között létrejött szerződés alapján titkos megállapodás is történt a balkáni érdektérületek soronkövetkező felosztására vonatkozóan, ez pedig végeredményben Törökország európai területeinek Ausztria és Oroszország között történő felosztását jelentette. E megegyezés értelmében a szerb vidékeknek Ausztria érdekövezetéhez kellett csatlakozniok. József császár parancsára Lassy tábornagy kiáltványt intéz a szerb néphez 1788 elején s a következőket ígéri a szerbségnek: Ausztria részéről nyújtandó védelmet, vallás-szabadságot, személyi és vagyoni biztonságot, polgári és katonai szolgálatba való fölvételi lehetőséget, stb. A szerbség elragadtatása oly

nagy volt, hogy a bécsi udvar a hadviselés terhének nagy részével őket sújtotta. Kócsa háborúja és a szerb szabads csapatok ismételt bizonyoságot tettek a szerb nép kiváló hadviselő képességéről. „Amikor megkezdődött az igazi háborúzás, 1788 tavaszán az osztrák katonai vezetők egyre-másra követelték, hogy a tekintélyesebb emberek a nép soraiból mindenütt tegyenek hűségüket az osztrák császárnak. Eszerint cselekedtek az ausztriai szerb püspökök is, különösen Jován Jovánovics noviszádi püspök” — írta Sztóján Novákovics.

Történetírásunkban Jován Jovánovicsról viszonylag keveset írtak, azt is többnyire csak mellékesen, elégtelenül és hiányosan, noha fontos történelmi szerepet játszott ebben a korszakban. Noviszádra kerülvén püspöknek, Jovánovics hamarosan megismerkedett és kapcsolatba került egy noviszádi magyarral, Klacsányi Jánossal, a Péterváradon lévő főparancsnokság szerb tolmácsával. Klacsányiról aránylag kevés életrajzi adatunk van, s az is telve ellentmondással. Az sem ismeretes, mikor született, honnan jött Noviszádra s milyen iskolákat végzett. Kétségtelenül pontosnak látszik Dr. Dusan Pantelicnak az az állítása, hogy Klacsányi „nagyon érdeklődött a szerbek sorsa iránt, néhány ízben Bécsbe ment és ott a szerb nép sorsára vonatkozóan különféle indítványokat terjesztett elő.” Amint a XVIII. század első felében a noviszádi szerbek hangulatának tolmácsolója és nemzeti törekvéseik, kulturális erőfeszítéseik hordozója Viszarion Pavlovics báci püspök volt, — úgy most, a XVIII. század második felében ezt a szerepet teljes egészében Jován Jovánovics töltötte be. De, mint ahogy Pavlovics el sem képzelhető társadalmi környezetétől elszigetelten, munkatársai és támogatói nélkül — ugyanúgy Jovánovics sem mérhető fel önmagában szemlélve. Mint olyan, aki nemcsak a magyar és a szerb, hanem a latin, német és török nyelvet is ismerte s Pesten, Bécsben egyaránt szoros összeköttetései voltak, Klacsányi János szinte megrendelésre toppant Jovánovics elé és a további akciókban csakhamar legbenső munkatársává válik.

Minél jobban közelgett a háború vihara a Balkánon, annál sietősebben dolgoztak szerb önkéntes hadtestek megalakításán a Vajdaságban. Jovánovics valószínűleg mindjárt értesült Klacsányitól minden részletről Mitrovszki tábornok azon előterjesztésével kapcsolatban, hogy szervezzenek szerb hadtesteket. Már két nap múltán Jovánovics közvetlenül a császárhoz folyamodik egy jelentős betervezéssel, amely határozott javaslatokat tartalmazott a leigázott országokban szervezendő felkelési akciókra vonatkozóan. Miután röviden vázolta népeink elviselhetetlen hely-

zetét a Balkánon, kéri a császár jóváhagyását, hogy bejárhassa a határmenti vidékeket Dalmáciától Bulgáriáig, azzal a céllal, hogy „az elnyomott népet amely nap mint nap sír és jajveszékel felszabadulásáért”, fegyveres felkelésre bírja a török ellen. A császár nem válaszolt azonnal Jovánovics folyamodványára, valószínűleg azért, mert az ellenségeskedések Ausztria és Törökország között még nem kezdődtek meg. Közben Szremszka Kamenicán Noviszád mellett már 1788 januárjának elején megalakultak a szerb önkéntesek gyülekezési állomásai s megkezdődtek a fegyvergyakorlatok a katonai kiképzéssel együtt a küszöbön álló háborúra. A hazaszerető lelkesedés hulláma magával ragadta egész Vajdaságot.

Ausztria hadat üzent 1788 február 9-én. Már kezdetben kifejezésre jutottak a szerb önkéntes alakulatok fegyveres erői. Március közepén maga a császár is a török határra érkezett. Az osztrák katonaság főállomáshelye Futakon volt. A császár március 25-én érkezett meg ide. Itt számolt be neki Lacy tábornagy Jovánovics előterjesztéséről s hozzáfűzte azon véleményét, hogy azt meg kell valószínűsíteni, mert a törökök nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy a szerbeket megnyerjék maguknak. A császár mindjárt elfogadta Jovánovics előterjesztését. Már március 30-án újabb javaslatokkal fordul Jovánovics a császárhoz s ezek közül kétségtelenül az a legjelentősebb, hogy bocsáttassék rendelkezésére „polgári biztos” minőségben Klacsányi János, aki elkísérné őt török határmenti útjára és „mint katolikus és jó nyelvismerő hasznos szolgálatokat tehetne, különösen az agitálás körül Boszniában, ahol sok a katolikus”. Ez egyedülálló példája a szerb történelemben annak, hogy egy pravoszláv püspök legbenső munkatársául fontos hazafiúi küldetésében — katolikust keres! Jovánovics nemcsak Szerbia felszabadítására gondolt, hanem azzal párhuzamosan és egyidejűleg Bosznia Bosznia felszabadítására is, s azonnal megérezte, hogy a katolikus Klacsányi kitűnő szolgálatokat tehet az agitálás során a boszniai katolikusok között, akik előbb hisznek annak, semmint neki, a pravoszláv püspöknek.

Jovánovics ellenfelei, akik a noviszádi konzervatív szerb burzsoázia soraiból és a szremski-karlovci reakciós egyházi hierarchiából kerültek ki, mindjárt kezdetben megkísérelték megakadályozni egész hazafiúi mozgalmát. Elsőnek Arsenije Markovics noviszádi esztergályos és fafaragó tűnt fel, aki „megkísérelte Jovánovics megvesztegetését, amikor ezt Noviszádra helyezték át”. Mivel nem ért célt, Markovics besúgta Jovánovicsot a karlócai mitropolitánál, Mojszije Putniknál. Lacy tábornagnál és magánál II. Józsefnél

is. A noviszádi esztergályos e titkos feljelentésével kapcsolatban Lacy Putnikhoz fordult és közelebbi felvilágosításokat kért tőle. A karlováci levéltárban ma is őrzik Putnik válaszát, amely világosan mutatja, mennyi személyes gyűlölettel, túrhetetlenséggel és rosszindulattal tekintett a szerb egyház akkori fejedelme „Krisztusban való testvérére”, a noviszádi püspökre. Putnik nemcsak azt válaszolja, hogy Jovánovics „nem képes elvégezni olyan nagy feladatot” s hogy Jovánovics „hanyag püspöki hivatásának betöltésében”, hanem azt is, hogy még nemrégiben — „lelkileg meghasonlott” volt. Közben mindeme cselszövények, rágalmozások és besúgások ellenére Jovánovics és Klacsányi március 27-én Klenaknál átkeltek a Száván és Szerbiába jutottak, ahol a nép lelkesen fogadta őket. Jovánovics mindjárt másnap, teljes aláírásával ellátva, kiáltványt intézett 1788 március 28-i keltezéssel, Misáron a sabáci körletben. Jovánovics kiáltványában fegyverbe szólítja a szerbeket valamint a többi balkáni népet és többek között ezeket mondja:

„Elérkezett az a szerencsés órátok, amelyben hamarosan nem lesz részetek. Az isten megnyitotta előttetek azt az utat, amelyet ti olyan sokáig és oly sok gonddal kerestetek és áhítottatok, hogy templomaitokat és kolostoraitokat, földeteket és gazdaságotokat megmenthessétek a török kegyetlenkedéstől és önzéstől, hogy szabadságotokat és személyi biztonságotokat, gyermekeiteket és asszonyaitokat megmenthessétek az erőszaktól és a gonosz bánásmódtól... mutassátok meg a világnak, hogy igazi illyrek vagytok, azoknak a régi, bátor harcosoknak a fiai, akik mögött nem maradtok el sem hősiességben, sem rettentetlenségben! Kövessetek bennünket, kedves testvérek, és rázzátok le magatokról ezt a szégyenteljes rabigát...”

Jovánovics a kiáltvány további részében megígéri, hogy a háború idején járni fogja a határmenti vidékeket „Dalmáciától Boszniáig és távolabb, Belgrád irányában, Szerbia tartományában”, hogy állandó érintkezésben lehessen a néppel megbeszélések és segítségnyújtás végett. A történelmi források arról tanúskodnak, hogy Jovánovics kiáltványát nagy példányszámban, illegálisan terjesztették Szerbiában, Boszniában, Hercegovinában, Crnagorában és Dalmáciában s mindenütt „nagy hatást” váltott ki. Jovánovics kiáltványát román nyelre is lefordították, kolostorokban sokszorosították és innen terjesztették illegálisan a román lakosság körében. Jovánovics nem elégedett meg azzal, hogy csak a szerbeket ösztönözze és lelkesítse fegyveres felkelésre, hanem azzal párhuzamosan és egyidejűleg az összes leigázott balkáni népek általános, együttes felkelésén gondolkodott.

Jovánovics és Klacsányi bejárták ez alkalommal Északnyugat-Szerbia nagy részét és érintkezésbe kerültek e vidék népének szószólóival. Bejárva Szerbiát, mindenütt maguk köré gyűjtötték a népet, beszédeket tartottak nekik és felkelésre szólították fel őket. Jovánovics beszédeinek a szövege nem maradt fenn, de több mint valószínű, hogy ugyanabban a szellemben szónokolt, mint a fentebb idézett kiáltványban. Klacsányi szónoklatainak a szövegét megőrizték a bécsi hadlevéltárban. Klacsányi „szerbiaiaknak, boszniaiaknak, albánoknak és crnagoraiaknak” tartotta meg beszédeit, „az akkori háborús eseményekkel és felszabadításukkal kapcsolatban...” Az egész szónoklat szemellátható dicsőítést jelent II. Józseffel szemben s ugyanakkor úgyszólván himnusz a szerbekhez. Ha összehasonlítjuk Klacsányi János e szónoklatát Jovánovics püspök kiáltványával, avagy a korabeli szerb jozefinisták írásaival, megfigyelhetjük, hogy nincs közöttük lényeges különbség. Míg a magyar feudális arisztokrácia képviselőinek többsége éles ellenzéki állásfoglalást tanúsított II. József reformjaival szemben, addig Klacsányi János kimondottan jozefinista volt, abban az értelemben és azokkal az eszmékkel felfegyverkezve, mint a szerb jozefinisták. Noha magyar és katolikus volt, Klacsányi a szerbekben nem látott „hitzakadárokat” és magyarországi „hivatlan vendégeket” — amint a magyar grófok, bárók nevezték és tekintették őket —, hanem nyíltan hirdette a szerbekkel való együttműködést és vállalta nemzeti felszabadító harcukat.

Jovánovics és Klacsányi első szerbiai utazása pozitív eredményeket hozott magával: 1) felébresztette a néptömegek harci kedvét és tettekrészségét a törökök ellen; 2) szorosabbra fűzte és közelebb hozta egymáshoz a szerbiai, illetve az ausztriai szerbeket s egyikebe is másikba is hitet öntött nemzeti, illetéki egységüket és közös jövődjüket ellenősen; 3) megmozgatta és fejlesztette a szerb önkéntes alakulatokat a törökökkel való további harcra.

Mindez éles visszahatást szült a törökök részéről és előidézője volt számos erőszaknak a pusztá kézzel álló szerb lakossággal szemben az ország elhagyatottabb részein és távolabbi hatását tekintve okozója volt a Vajdaságba való tömeges emigrálásnak. Már a háborúzás első hónapjai után több mint 50.000 ember lépte át az osztrák határt. Az emigránsok helyzete a Szerémségben és Szlavóniában rettenetesen nehéz volt, az elmenekült népzetők kétségbeesett hangú levéllel fordultak Jovánovicshoz Noviszádon s az a kérélmük: eszközölje ki magánál a császárnál, hogy „ez az immár majdnem elveszett nép”, minden támasz nélkül maradván, men-

tessék meg a téltől, az éhségtől és a pusztulástól. Az elmenekült nép képviselőinek ez a jajkiáltása Jovánovicsot újabb útra készítette, ezúttal is hűséges barátjának és munkatársának, Klacsányi Jánosnak a társaságában. Ezúttal egészen a boszniai határra mennek, Laudon tábornokhoz, aki sikeresen hadakozott a törökkel s elfoglalta Dubicát és Boszanszki Novit. Útközben elidőztek a menekültek táboraiban és vigasztalták a menekülteket. Kosztajnicába érkezvén Laudonnak előterjesztést nyújtottak át, pontos indítványokkal arravonatközoán, hogyan segíthetnének a menekülteken. A folyamodvány átnyújtásán és a Laudonnal való beszélgetésükön kívül Jovánovics és Klacsányi ezen a vidéken is agitáltak a lakosság között. Amíg Jovánovics tüzes szónoklatait tartotta a török ellen a szerbség soraiban, addig Klacsányi a horvátok között agitált. Mindenütt forradalmi pezsgést idéztek elő a nép között és felébresztették a harci kedvet. Noha előterjesztéseiket nem fogadták el teljes egészében, mozgalmukkal mégis hozzájárultak ahhoz, hogy bár úgy-ahogy könnyebbült a menekültek siralmas helyzete. Nemsokkal ezután sor került arra is, hogy a menekülteket tömegesen vették fel katonai szolgálatba, de nem az állandó osztrák hadseregbe, hanem a szabadcsapatokba. S noha Jovánovics és Klacsányi azt ajánlották, hogy a menekülteket kizárólag önkéntes alapon vegyék fel a szabadcsapatokba, a szabadcsapatok parancsnoksága drasztikus eszközöket alkalmazott: megbotoztatást, jég hideg vízzel való öntést a téli zimankóban, stb. Ezek az eljárások érthető elkeseredést váltottak ki a népből, amely átvándorolt Vajdaságból Szerbiába és alaposan megcsappant az Ausztria iránt érzett régi bizalom.

Jovánovics egyre kedvezőtlenebb híreket kapott szerbiai híveitől, egyre gyakoriabbakká váltak a hívások, hogy jöjjön el ismét és nyugtassa meg a népet. Kívánságaiknak eleget tett. Ismét barátjának és segítőtársának, Klacsányi Jánosnak a társaságában, Jovánovics teljes öt hétig — március végétől május elejéig — barangolja Szerbiát. Feljegyzéseik szerint ez alkalommal 160 falut bejártak. Minden történelmi forrás arról tanúskodik, hogy ez a szerbiai útjuk is jelentős eredményeket gyümölcsozott, noha a feltételek még kedvezőtlenebbek voltak. Annak ellenére, hogy a korábbi harciasság alábbhagyott, a nép mégis fegyverbe állt. Korabeli okirat szól amellett, hogy Jovánovics nagy hatással volt a szerbekre, „akiket arra vezethet, amerre akar”. Jovánovics és Klacsányi, miután visszatértek Szerbiából, néhány napra megállapodtak Sabácon. Jovánovics ezidő alatt a jádári népi előjárók küldöttségét is fogadta. Ez a vidék még török iga alatt sýnylödött s

Jovánovics meghallgatta kérelmeiket és panaszait. E küldöttség tagjai — valószínűleg Jovánovics biztatására — kérvényt írtak és adtak át neki. Felsorolták benne kétségbejítő életviszonyaikat és kifejezésre juttatták vidékük népi követelését: „Ne érjen bennünket többé csalódás, mivel már két esztenedeje, hogy se ide, se oda, hanem teljesen elpusztulunk.”

Jovánovics és Klacsányi útjukról nem tértek vissza Noviszádra, hanem mindjárt Bécsnek vették az irányt, azoktól a súlyos benyomásoktól kísérvé, amelyeket a Szerbiában hallottak váltottak ki bennük. Mihelyt Bécsbe érkeztek, az udvari kancellária elé terjesztették a jádári nép panaszát, kísérvőlevelükkel együtt, amelyet a következő sorokkal zártak: „Végül nyíltan be kell ismerünk, hogy mi ügyeink elintézése nélkül semmiként sem térhetünk vissza, mert az a nép ott lent hazugoknak és csalóknak fog tekinteni bennünket, aminthogy azt már majdnem szemünkre is vetették a télen a menekültek.” E szavakkal Jovánovics és Klacsányi meg akarták mondani a császárnak az igazságot a tényleges szerbiai állapotokról, azonban ennek éppen az ellenkezőjét érték el. Ellenfeleik, akik már annakelőtte áskálódtak ellenük, most arra használták fel ezt az alkalmat, hogy mégjobban befeketítsék őket. Nemcsak a császárnál kért kihallgatás maradt el, hanem Pálffy gróf, a magyar udvari kancellária elnöke személyesen közölte Jovánovicscsal a császár azon parancsát, hogy többé ne menjen török tartományi területekre. Jovánovics egyik levelében panaszkodik Laudonnak, hogy „lelkiismeretlen és leplezetlen ellenfelei” befeketítették személyét a császár előtt. Ellenfelei között maga a karlócia mitropolita is ott volt.

A bécsi udvar még mindig vonakodott attól, hogy a rabságban sýnylödő balkáni népek együttes harcot folytassanak a török hódítók ellen, mert a fegyverek, megváltozott körülmények között, könnyen fordulhattak volna Ausztria ellen is. A jelekből ítélve a bécsi udvarnak az együttműködés sem volt ínyére, amelyet meghatározott keretekben és közös erőfeszítések árán Jovánovics és Klacsányi kezdtek megvalósítani. Ezért ezt az együttműködést már csírájában elfojtották, mégpedig olyan brutális módon, hogy ez az eljárás világosan feltárja a Habsburg-dinasztia hódító és egyeduralmi politikájának valódi irányvonalait. Mivel a bécsi udvarnak és a szerb egyháznak minden korábbi igyekezete meghiúsult, amely megakadályozhatta és megbonthatta volna Jovánovics és Klacsányi együttműködését, — végül is drasztikus eszközökhöz folyamodtak. Nem kisebb személy, mint maga József császár, levelet intézett Vallis tábornagyhöz, az udvari haditanács el-

nökéhez s levelében Klacsányit cselszövőnek minősítette, kedvezőtlenül nyilatkozott munkájáról általában, külön a Jovánovicssal való együttműködéséről és elrendelte az udvari haditanács elnökének, hogy Klacsányit büntetésből helyezze át Péterváradról a határvidék valamely távoleső helyére, hogy ezzel megszakadjon minden további kapcsolata Jovánovicssal. A császár parancsát azonnal teljesítették. Klacsányit büntetésből Zágrábba helyezték át. Klacsányi egyidejűleg parancsot kapott, hogy többé egyáltalán vissza se térjen Péterváradra, hanem Bécsből közvetlenül Zágrábba utazzék. Klacsányinak alig sikerült kieszközölnie a császári jóváhagyást, hogy előbb Péterváradra utazhassék gyermekeiért, akik anya nélkül maradtak s velük együtt induljon Zágrábba.

Az egyetlen, akinek mindezek után is bátorsága volt kiállni a magárahagyatott és letartóztatott Klacsányi mellett, — az régi barátja, Jovánovics püspök volt. Ismervén a császár indulatosságát, Jovánovics nem közvetlenül a császárhoz, hanem Laudon tábornaghoz fordult. Laudont, aki származásánál fogva ír volt, Lett-országban született és egykor orosz tisztként szolgált, korának egyik legnagyobb osztrák hadvezéréként ismerték. Mint az elnyomott ír nép fia, Laudon őszinte rokonszenvet táplált a leigázott balkáni népek iránt és a törökök felett aratott győzelmei tették ünnepeletté. Jovánovics Laudonhoz írt levelében elmondta a szerbiai nép lesújtó helyzetét, mellékelve fordításban a jadári nép szószólójának panaszát, leírta neki Bécsben átélt kellemetlenségeit, kifejtette levelében Klacsányi szerencsétlenségét, tudtára hozta, hogy Klacsányi nélkül „nem akar és nem is kezdeményezhet semmit” és engedélyt kért, hogy személyesen fölkeresse és mindenről részletesen tájékoztathassa. Azonban Laudon sem lehetett segítségére, mert politikai ügyekbe ő sem mert avatkozni. Magától értetődő, hogy mindezen keserű tapasztalatok után Jovánovics sem mert többé a császárhoz folyamodni és Klacsányi kegyvesztett maradt, el kellett hagynia Péterváradot és alig néhány hónap múltán, 1790 április 3-án Szegeden meghalt száműzetésében.

Klacsányi váratlan és korai halála nemcsak Jovánovics számára, hanem az általános ügyre vonatkozóan is nagy veszteséget jelentett, mert együttes küzdelmük célja az volt, hogy közös harcot indítsanak el a leigázott balkáni népekkel együtt a török hódítók ellen. Ezen kívül a korabeli történelmi feltételek között, amikor is a magyarok és a szerbek között a kapcsolatok igen feszültek voltak, sőt helyenként ellenségesek is, — egy szerb püspöknek egy magyar értelmiségi embernek a közös kiállása teljesen ritka és kivételes jelenségzámba ment. A fennálló

nemzeti, vallási, politikai és társadalmi el-
lentmondások következményeképpen burkolatlan kapcsolatuk és nyilvános együttműködésük érthető bizalmatlanságot és megvetést szült nemcsak Noviszádon a konzervatív szerb burzsoázia egyik részében, hanem a szerb egyház legbenső berkeiben is. Mojszije Putnik karlócai mitropolita, az első szerb érsek a császári titkos tanácsos magas titulusát viselte, birtokosa volt a Szent István vértői érdemnek és tagja a magyar Felső Háznak, és egyúttal kitartó és elfogult ellenfele Jovánovics politikai vonalának általában, különösen pedig a Klacsányival való együttműködésének. Ráadásul még a magyar feudális arisztokrácia, amelyet súlyosan érintettek azelőtt szerzett előjogaiban II. József mélyreható reformjai, nyíltan vett ellenséges állásfoglalást Klacsányival szemben, aki az egyik legkifejezettebb magyar jozefinistának számított egész Magyarországon, ahol általában véve kevés jozefinista volt, hogy az áltálatzó szándékú és áljozefinistákról ne is beszéljünk. Nehezebb megérteni magának II. Józsefnek ellenséges magatartását Klacsányival szemben, aki egyik leglelkesebb híve volt reformjainak a magyarok között. A legvalószínűbb, hogy a magyar grófoknak és báróknak az a kis csoportja, amely szemre legalábbis helyeselte József politikáját, mindaddig folytatta rágalmasait és besúgásait Klacsányi ellen, míg csak lehetetlenné nem tette teljesen a helyzetét. Végül is József engedett az egyre erősebbé váló nyomásnak és feláldozta Klacsányit, azt remélvén, hogy ilyen módon könnyebben megszerzi majd politikája számára a magyar hűbérurakat. Természetesen csalatkozott számításában: feláldozta Klacsányit, de a hűbéreseit mégsem nyerte meg. Azok végig megmaradtak engesztelhetetlen ellenfeleinek. A magyar-szerb kapcsolatok történelmében Jovánovics és Klacsányi együttműködése jelentős mozzanatot képez. Annak ellenére, hogy ez az együttműködés a korabeli történelmi feltételek között mind a magyar, mind pedig a szerb oldalon meg nem értésre talált, Jovánovics és Klacsányi szorosra fűzték kapcsolataikat és rendszeresen törtek újabb utakat népek történelmi fejlődésében. Mint ahogy az rendszerint történni szokott minden úttörővel a történelemben, úgy ők is elháríthatatlan akadályokra találtak, Klacsányi pedig el is pusztult a nagyszámú és túlerőben lévő ellenfelével vívott egyenlőtlen küzdelemben. Ez azonban nem kisebbíti történelmi jelentőségét. Noviszád és Vajdaság történelmében úgy maradnak feljegyezve, mint új utak merész úttörői Kócsa háborúja idejében, és az első szerb felkelés előestéjén.

K. M.

(Ford.: F. F.)